

lac katarsko-dualističkih sekti i valdeškog krivovjerja.

U povijesnoj znanosti javlja se 1950. godine s prilogom »O suzbijanju krivovjerja i počecima Inkvizicije« (La répression de l'hérésie et les débuts de l'Inquisition, u A. Fliche — V. Martin, Histoire de l'Eglise, sv. X, Pariz 1950, str. 291—340). U svojim kasnijim radovima bavi se istraživanjima o podrijetlu i nauci katarskog i valdeškog krivovjerja. Tako 1961. godine upoznaje povijesnu javnost s jednim od rijetkih primjera katarske literature (Un traité cathare inédit du début du XIII siècle, Louvain 1961). Ch. Thouzellier pretpostavlja da je autor ovog dualističkog spisa, izvađenog iz »Knjige protiv Manihejaca« Duranda iz Huesce — utemeljitelja »siromašnih katolika«, Bartol iz Karkasone, predstavnik katarskog pape sa granica Bugarske, Dalmacije, Hrvatske i Ugarske. Ovaj krivovjerac, na čiju subverzivnu djelatnost upozoruje u lipnju 1223. papin poslanik Konrad iz Uracha, nastoji da južnofrancuski katari prihvate »slavonski red«, odnosno nauku Crkve bosanskih krstjana. Ch. Thouzellier daje opširan i dokumentiran prikaz o Crkvi bosanskih krstjana dvadesetih godina XIII stoljeća (str. 33—40).

U doktorskoj dizertaciji »Catharisme et Valdésisme en Languedoc à la fin du XII et au début du XIII siècle« (Pariz 1966, Pariz-Louvain 1969), Ch. Thouzellier raspravlja o pojavi katarsko-dualističkog krivovjerja u zemlji Kulina bana (str. 158—159). Po njenom mišljenju bosanski krstjani ne razlikuju se bitno od lombardskih patarena i provansalskih albigeza, pripadnika srednjovjekovnog katarsko-dualističkog pokreta. Istu misao zastupa i u knjizi rasprava i priloga »Hérésie et Hérétiques — Vaudois, Cathares, Patarins, Albigeois« (Rim 1969).

Pojava katarskog krivovjerja u Hrvatskoj djelo je dalmatinskih trgovaca. Prema »Spisu o krivovjercima« talijanskog dominikanca Anselma iz Aleksandrije (1270), naši trgovci upoznali su se s dualističkom naukom u Carigradu i osnovali »slavonsku« Crkvu. Akta katarskog sabora, koji je održan svibnja 1167. u dvorcu Saint-Félix-de-Caraman kod Tuluze, spominju među katarskim zajednicama i Crkvu Dalmacije. Nakon što, oko 1200, crkvene vlasti u Dalmaciji po-

duzimaju represivne mjere protiv katara i patarena, ovi nalaze utočište u zemlji Kulina bana. Tako s vremenom »Ecclesia Dalmatiae« prerasta u moćnu Crkvu bosanskih krstjana. Čini se da naši krivovjerci utječu na razvoj katarskog pokreta u Italiji, jer među talijanskim katarima u XIII stoljeću nalazimo takozvani »slavonski red«, koji, u doktrinarnom pogledu, predstavlja sintezu između strogo-dualističkih Dragovičana i umjerenih Bugara.

Očekujemo da će u učenju bosanskih krstjana Ch. Thouzellier progovoriti opširnije u najavljenim kritičkim izdanjima »Knjige o dva počela« (u tisku) i »Katarskog rituala«.

Franjo Sanjek

ADALBERT REBIĆ, Isusovo uskrsnuće. Izvješća, vjera i činjenice. Raščlamba novozavjetnih izvještaja o uskrsnuću Isusa Krista. Zagreb 1972, Kršćanska sadašnjost, biblioteka »Riječ« br. 6/7.

Čitaoci hrvatskog jezičnog područja dobili su tim izdanjem izvrstan uvid u sadašnje stanje egzetskog i teološkog istraživanja o uskrsnuću Isusovu prema NZ. Knjiga A. Rebića jedina je te vrste u povijesti hrvatske teologije.

U predgovoru R. kaže da se današnja egzegaza i teologija vraćaju pashalnom misteriju kao jezgri kršćanstva te da ponovno otkrivaju važnost uskrsnuća Isusova u novozavjetnoj kerigmi i u životu kršćanske zajednice. Primjećuje da smo mi katolici od Tridentinskog sabora uglavnom pristupali uskrsnuću Isusovu kao dokazu za njegovo božanstvo, dakle apologetski, a nismo dublje ulazili u smisao biblijskih izvještaja o novom životu proslavljenog Krista. Najavljuje da uskrsnuće jest stvaran, ali svojevrsan događaj koji su apostoli doživjeli te nije povijesni događaj iste vrste kao oživljavanje Lazara koje su svi mogli vidjeti.

Knjiga se dijeli u tri dijela: 1. uvodne bilješke (15—42), gdje je riječ o specifičnosti novozavjetne uskrsne poruke te o glavnim mišljenjima o tome danas; 2. najstarija tradicija o uskrsnuću u Petrovim govorima u Djelima apostolskim (45—56) i kod Pavla u 1 Kor 15,3—8 (56—

69); 3. izvještaji evanđelja o uskrsnuću, najprije tradicija o otkriću praznog groba (73—121), zatim tradicija o ukazanjima Uskrsloga pojedincima (122—154) i svima apostolima (154—234).

U prvom dijelu vrijedno je istaknuti dva mentaliteta u novozavjetnoj terminologiji o uskrsnuću: židovski, kojemu je sadržajna formula da je Isus uskrišen od mrtvih, i grčki, kojemu je lakše prihvatiti formulu da Isus sada živi. Prvima je tijelo oznaka za cijelog čovjeka, drugima je tijelo zatvor duše. Uskrsnuće nije tek oživljavanje pokojnika, nego ustajanje na novi život te postajanje Gospodinom i Kristom u konkretnom slučaju Isusa iz Nazareta. Osim ovog dvostrukog mentaliteta uskrsni su tekstovi obilježeni i teologijom pojedinog pisca, odnosno mjesne zajednice u kojoj su nastajali ili za koju su pripravljeni. Stoga se razlike među njima ne trebaju apologetski harmonizirati iz straha pred neslaganjima.

Petar u Dj prebacuje svojim sunarodnjacima da su ubili Isusa, ali ga je Bog uskrisio te po njemu zove na pokajanje i spasenje. Pavlovo isticanje otkupiteljskog značenja smrti i uskrsnuća Kristova u 1 Kor 15,3—4 (umro i uskrišen *za nas*) najstarije je pisano svjedočanstvo o uskrsnuću. Apostol se tu poziva na predaju koju je primio te predao svojim vjernicima. U 15. poglavlju 1 Kor Kristovo je uskrsnuće eshatološki događaj i početak uskrsnuća svih ljudi (69).

Otkriće praznog groba donose sva četvorica evanđelista, ali svaki sa svog stanovišta. Rebić dovoljno upozorava na tradicijsku sličnost i redakcijsku razliku među tim izvještajima. Ne uklapa, međutim, dovoljno te razlike u teologiju pojedinog evanđelista. Tako Marko pokazuje reagiranje ljudi na Božje zahvate, Matej ima na umu poslanje Crkve, Luka Galileju i Jeruzalem, kao i kronološke podatke, vrednuje prvenstveno teološki (Usp. E. L. RODE: *The First Easter Morning*, 1970, 25—71). U tom dijelu knjige, a i kasnije, R. uspješno analizira tekstove uspoređujući ih s književno-jezičnim odlikama pisca u ostalim dijelovima evanđelja te luči *tradiciju od redakcije*, tj. građu koju je sveti pisac našao već formiranu u određenom stadiju prenošenja od njegove teolo-

ške i književne obrade pojedinog prizora. Ova metoda *Formgeschichte* i *Redaktionsgeschichte* vrlo je uspješna za sinoptička evanđelja a u izvještajima o uskrsnuću vrijedi i za Ivanovo evanđelje.

Ukazanja Uskrsloga R. s pravom dijeli na »privatna« i »javna«, iako su sva ona sastavni dio NZ, dakle »javne« knjige kršćanske zajednice. U prva spada ukazanje Mariji Magdalenini prema Ivanu, odnosno Magdalenini i ostalim ženama prema sinopticima te dvojici učenika na putu u Emaus, što donosi Luka. U druga spada ukazanje na Uskrs navečer, prema Ivanu i Luki, koje se zbiva u Jeruzalemu, odnosno ukazanje u Galileji, prema Mateju i Marku, odakle Isus odmah uzlazi na nebo. Obrađujući Matejevu verziju ukazanja u Galileji (175—179; 208—214), R. se pobliže zaustavlja na pojmu »učenika« i porijeklu trinitarne formule u Mt 28,20.

U zaključku (235—243) napominje još jednom da je Isusovo uskrsnuće otajstvo vjere kojim vjernici prihvataju proslavljenog Krista kao Gospodina i koje je povezano s eshatološkim uskrsnućem vjernih mrtvih. Da li je ovo povijesni događaj u znanstvenom smislu riječi, svima dostupno i provjerljivo kao što se mogu provjeriti i ostali događaji povijesti? Na ovo pitanje R. odgovara da je to stvarni događaj, dakle ne plod bujne mašte, ali je povijesni samo u relativnom ili indirektnom smislu riječi, jer nitko od novozavjetnih svjedoka nije vidio sam događaj uskrsnuća. Uskrsli se je osim toga ukazivao samo nekim svjedocima, ne svim ljudima, pogotovu ne onima koji su odbacivali njegovo mesijanstvo.

U bibliografiji R. donosi na jednoj stranici osnovna djela koja služe kao sredstva rada i tri stranice knjiga ili članaka koji obrađuju novozavjetne izvještaje o uskrsnuću Isusovu.

Rebiću treba čestitati što se kao mlad bibličar odvažio prirediti takvo djelo. Posljednjih petnaestak godina o proučavanju novozavjetnih izvještaja o uskrsnuću napisano je mnogo studija i članaka kod nekatoličkih i katoličkih bibličara. Pitanje je daleko do dorečenosti. Jedni misle da je novozavjetnim piscima bilo važno pokazati kako Isus i da-

lje živi aktivno prisutan među svojim, a njegovo zemaljsko tijelo moglo je po sebi i dalje ostati negdje u Palestini. Kod toga se pozivaju na hladnoću apostola prema praznom grobu koji su otkrile žene. Drugi s pravom upozoravaju da apostoli ne bi mogli propovijedati u Jeruzalemu, gdje je pitanje oživljavanja pokojnika bilo obojeno farizejskom teologijom o uskrsnuću tijela, kad bi tijelo povijesnog Isusa bilo i dalje u grobu.

Daljnji problem jest galilejska i jeruzalemska tradicija o ukazanjima Uskrsloga te odnos ovih dviju tradicija prema tradiciji o otkriću praznog groba. Iz samih izvještaja nije jasno gdje se nalaze apostoli u času otkrića praznog groba: u Jeruzalemu ili u Galileji. Tako U. Wilckens smatra da su učenici, kad do njih dopire vijest o praznom grobu, već vidjeli Gospodina u Galileji. Nadalje, koja su ukapanja redaktorska prerada istog događaja a koja su se stvarno dogodila? Ivan npr. navodi ukazanje Mariji iz Magdale samoj, sinoptici njoj zajedno s drugim ženama. Da li je to jedno ili dva ukazanja? Koliko je bilo ukazanja svima apostolima i gdje? Rebić ne dovodi u pitanje ni jedno od ukazanja, vjerojatno iz straha pred čitaocima koji bi ga optuživali da im time potkopava vjeru. On smatra da je najvažnije ukazanje u Galileji »na gori« u Mt 20,16—20 u kojem se stapaju teološka i eklezijalna interpretacija uskrsnuća Isusova i prema kojemu je proslavljenje Uskrsloga početak poslanja Crkve među narode svijeta. I katolički i nekatolički bibličari slažu se danas da straža na grobu prema Mateju nije bila postavljena nego je to razjašnjenje prvih kršćana, zašto Židovi krivo tumače činjenicu praznog groba. Na sadašnjem stupnju istraživanja teško je utvrditi koja su se ukazanja Uskrsloga stvarno dogodila a koja su literarni duplikati istog događaja pa se Rebić nije puno upuštao u to. Osobito je teško uspostaviti uvjerljive i sigurne kriterije za to, jer se radi o metodi analize književnog djela koja nije i ne može nikada postati matematička formula.

U izvještajima o uskrsnuću opazuju se tragovi farizejskih teoloških shvaćanja. Teologija farizeja nije dio novozavjetne objave, ali je novozavjetna objava izražena pomoću te te-

ologije. Ovo područje međudnosa nije još dovoljno istraženo. Rebić ne uspoređuje Pavlovo viđenje Uskrsloga pred Damaskom s viđenjima ostalih apostola, a i to je potrebno da steknemo bolji uvid u narav ukazanja Uskrsloga. Nije se mogao upuštati u sve nedorečene probleme. Bilo bi zgodno da sada nastavi u člancima obrađivati pojedine probleme za koje u knjizi nije bilo mjesta ni vremena. Za ilustraciju ozbiljnosti ovog pitanja navodim primjer s Papinskog biblijskog instituta u Rimu. U drugom semestru šk. god. 1970/71. gostovao je američki katolički bibličar M. Bourke te držao egzegezu novozavjetnih izvještaja o uskrsnuću Isusovu. Slušačima je sastavio popis izabrane bibliografije kao orijentaciju za studij i spremanje ispita, ali je rekao da ne može dati skripta, jer je pitanje vrlo složeno i prerađeno je očekivati dobru sintezu. Obradivao je tekstove sa stanovišta: što su novozavjetni pisci razumjeli pod uskrsnućem Isusovim i što su htjeli da njihovi čitaoci prihvate kao poruku vjere?

Tekstovi o uskrsnuću su otvoreni, izazovni, komunikativni. Nisu opis nečega što se dogodilo u prošlosti bez ikakve veze sa sadašnjošću i budućnošću. Mi kršćani pristupamo Bibliji ne samo kao značajnom djelu stare književnosti nego kao poruci Božjoj u kojoj nastojimo otkrivati govor nama ovdje i danas.

Ovdje se susrećemo s pitanjem sadržajnosti uskrsne poruke za ljude koji nisu prožeti ni židovskim ni grčkim mentalitetom, koji drugačije misle i doživljavaju sebe i svijet oko sebe. Današnja je hermeneutika u preslaganju, traži nove puteve kako da riječ Božju »desemitizira, dehelenizira i deskolasticizira« za ljude ovog vremena. To ne može biti jedino posao bibličara i teologa. Ja osobno mislim da je kategorija novog života, u koji je ušao proslavljeni Krist i koji nudi svim ljudima, bliža današnjem čovjeku nego preveliko inzistiranje na oživljavanju materijalnog tijela. To ne znači da ovo zadnje treba zataškati dok se otvaramo za ono prvo. Ovo je zadatak cijele zajednice vjernika u kojoj rastu razumijevanje predanih riječi i događanja spasenja, kako ističe Sabor u konstituciji o objavi.

Rebić se u cijeloj knjizi stavlja u »mi« poziciju: govori iz zajednice vjernika i za zajednicu vjernika, polazi od želje da dublje istraži sadržaj vjere, da odbaci ono što novozavjetni pisci sigurno nisu mislili pod uskršnućem Isusovim. Kao mlad bibličar stekao bi kod čitalaca više povjerenja da je obilnije u bilješkama navodio djela ili članke autora koje je proučio i na koje se naslanja. Svu literaturu nije mogao proći jer je preobilna. Ipak se stječe dojam da se je služio više popularizatorskom nego znanstvenom literaturom. U bibliografiji navodi neke autore, npr. U. Wilckensa, ali u samoj knjizi kao da se nije služio njihovim rezultatima. Šteta je što nije konzultirao katoličko znanstveno djelo E. L. BODE: *The First Easter Morning. The Gospel Accounts of the Women's Visit to the Tomb of Jesus, Rome, P. I. B. 1970.*

Rebićeva knjiga ima dosta tiskarskih i manje stvarnih pogrešaka. Ako dođe do drugog izdanja, rado ću pružiti svoje primjedbe da se te pogreške otklone.

Knjiga će dobro doći studentima teologije, propovjednicima i katehetama koji nastoje ne samo ispričati biblijske događaje nego otkrivati poruku koju su sveti pisci u njih utkali na poticaj Božji. Knjiga nije zbir gotovih kateheza ili propovijedi nego radno djelo koje iziskuje suradnju i napor čitalaca.

Mato Zovkić

BONAVENTURA DUDA, Kako vjerovati? Komentar Poslanice Hebrejima, gl. 11, Metanoja 22—23, KS, Zagreb 1972.

»Pravednik živi od vjere«, ne vjere filozofske, pojmovne, apstraktne, nego vjere biblijske, životne, životvorne, koja je postojanje i život iz Boga i u Bogu, koja ima »unutarnju« i »silaznu« značajku jer izvire iz Boga kao milost i doživljuje se kao unutarnja dimenzija bića. Kako vjerovati, kako živjeti ovu vjeru koja usmjeruje vjernika »prema cjelokupnoj zbilji«? Kako izdržati i ustrajati u živoj i zahtjevnoj vjeri u trenucima tjeskobe u neprijateljskom svijetu? To se pitanje postavljalo u vrijeme nadahnutog pisca poslanice Hebrejima, to se pitanje postavlja

i danas i uvijek će biti aktualno. P. Duda pokušava odgovoriti na to pitanje s nadahnutim piscem 11. glave poslanice Hebrejima, »najpopularnije stranice« NZ, koja nam donosi zgusnutu pouku o vjeri iz koje cvjeta ljubav i podloga je nadi. Poslanica Hebrejima je »plod« čitanja Svetog pisma SZ u svjetlu pune objave koja nam je dana u Isusu Kristu. Posebno 11. glava želi nam pokazati kroz galeriju starozavjetnih pravednika što vjera mora u našem životu značiti, koje zahtjeve postavlja i kako ona »u patnji slavodobituje«.

P. Duda omogućuje nam da prislusnemo »romon riječi« i osjetimo nemoć ljudskog govora da izrazi stvarnost koja se ne može potpuno izraziti našim ljudskim govorom. Ipak nužno nam je što bolje shvatiti ljudsku riječ da dođemo do »sumišljanja s Božjom rječju« i ostvarimo evandeosku metanoju, a što znači »premišljanje s našeg mentaliteta na Božji«.

Odmah prvi redak otkriva nam tajnu vjere koja je čvrsta podloga jer se naslanja na Boga; ona je već posjedovanje budućih dobara, a opet ona je još uvijek hodanje u tami, obećanje budućih dobara, jedan rizik. Vjera ipak nije hodanje zatvorenih očiju. »Vjerom spoznajemo«. Vjera traži umsku zaposlenost, informiranost. Vjera i znanost nisu u opreci. U srcu vjerničkom oboje se sjedinjuje u jedno, i vjera koja je spoznaja, i spoznaja koja je vjera, jer je isti izvor svjetla i vjere i spoznaje, a to je Božja stvaralačka Riječ.

Slijedi niz velikih vjernika kozmičke religije: Abel u kojem se odražava žrtveni karakter vjere, Henoh u kojem vidimo nebesko dovršenje vjere i Noa u kojem se vjera kroz žrtvu dovršuje.

Slijede uzori vjere patrijarha-rodosčetnika: Abraham — Sara, Izak, Jakov, Josip. Posebno se zaustavlja na Abrahamu, praocu naše objavljene vjere. U patrijarsima se odražava značajna karakteristika vjere koja nas čini baštinicima obećanja i blagoslova, iako smo u ovom svijetu kao lutaoci i nomadi, pridošlice i tuđinci, bez trajnog obitavališta i grada, ali kao baštinici sigurni da smo na putu u obećanu zemlju, u nebeski Jeruzalem, u Počinak Božji.

U Mojsiju nam se otkriva nova značajka vjere; vjera traži opredjelje-